

Domsagohistorik

Tierps tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Tierps tingsrätt

Uppsala läns norra domsaga

1680 bildade Hagunda, Ulleråkers, Bälinge, Vaksala, Rasbo, Norunda och Örbyhus en gemensam domsaga. I en annan jurisdiktion ingick vid samma tidpunkt Olands, Närdinghundra, Frösåkers, Häverö, Väddö, Bro och Vätö tingslag. Vissa förändringar inom jurisdiktionerna genomfördes 1689. Från den förstnämnda domsagan bröts Hagunda och Ulleråkers härader ut (Hagunda och Ulleråkers härader, se Uppsala tingsrätt). I den andra domsagan överfördes Väddö, Bro och Vätö till en annan jurisdiktion (Väddö, Bro och Vätö, se Norrtälje tingsrätt).¹

Nästa stora omdaning genomfördes 1715 i samband med en länsregleringen av Upplands län. Från de två domsagorna ovan bröts Norunda, Örbyhus och Olands (inklusive Lövsta, Hållnäs samt Dannemora tingslag) härader ut och slogs samman till en egen domsaga (resterande tingslag (Bälinge, Vaksala och Rasbo), se Uppsala tingsrätt. Närdinghundra, Frösåker och Häverö, se Norrtälje tingsrätt). Från 1853 benämndes domsagan Uppsala läns norra domsaga. Tingslagens sammansättning förändrades inte förrän i slutet av 1800-talet (se nedan).²

Norunda härad

Norunda härad utgjorde ett särskilt tingslag för sig.

Örbyhus härad

Örbyhus härad omfattade Vendels tingslag, Tierps tingslag samt Västlands och Älvkarleby tingslag. Vendels tingslag fick inget fast tingsställe förrän i början av 1800-talet. Under 1600- och första hälften av 1700-talet höll man bland annat ting i Vendels sockenstuga, på tingsstället vid Vendels kyrka, i Karby by, i Husby samt i Kätslinge. Även under andra hälften av 1700-talet fortsatte tingsplasterna att växla.³ 1799 beslutade tingshusbyggnadsskyldige att sockenstugan i Husby skulle flyttas till Vendel som nu blev nytt tingsställe. Tingshuset placeras strax norr om kyrkan, och det första tinget i det återuppförda huset hölls 1801. Det dröjde dock inte längre än till 1810 innan tingsplatsen återigen flyttades, denna gång till Älby. Förhandlingarna hölls på Älby gård fram till 1818 då Vendel återigen blev rätts tingsstad. 1826 flyttades tingsförhandlingarna till gästgiveriet i Läby i Björklinge socken. Läby hade redan i början av 1800-talet fungerat som tingsplats (se not). Gästgiveriet användes som domstolslokal fram till 1842 då tingslaget fick sitt första riktiga tingshus i Vendel. Vendel förblev sedan tingsställe under nästan hela 1800-talet, fram till dess att tingshuset i Örbyhus uppfördes (se nedan).⁴

Tierps tingslag höll under 1600-talet för det mesta ting i sockenstugan vid kyrkan i Tierp. 1763 flyttades tingsstället till Yvre. Till en början hölls tingen på gästgiveriet men kring sekelskiftet 1800 flyttades förhandlingarna till sockenstugan i Yvre. Andledning till att man bytte domstolslokal var att gästgivaren höjde ersättningen för hyran av gästgiveriet till en nivå som många sockenbor tyckte var oskälig. Sockenstugan var dock olämplig som domstolslokal, och var i början av 1800-talet dessutom ganska förfallen. 1819 köpte tingslaget en tomt i Yvre med avsikt att där uppföra ett nytt tingshus. I början av 1820-talet påbörjades byggnadsarbetet. Huset togs i bruk 1825 och användes sedan som domstolslokal fram till 1883.⁵

¹ Almquist s. 87 och 91.

² Almquist s. 87.

³ Under senare delen av 1700-talen höll Vendels tingslag ting på följande platser: 1741-1748 Bergby, 1748 Gryttby, 1748-1753 Bergby, 1754-1764 Gryttby, 1765-1773 Mänsta, 1773-1781 Öster Ekeby, 1781-1783 Mänsta, 1783-1797 Husby, 1797-1801 Läby gästgiveri i Björklinge socken (Edling, 1954, s. 51ff.

⁴ Edling, 1954 s. 51ff.

⁵ ”Tierp en sockenbeskrivning 1975, s. 157ff.

Västlands och Älvkarleby tingslags tingsplats låg i sockenstugan vid Västlands bruk.

Olands härad

I Olands härad ingick tre tingslag: Olands tingslag, Films och Dannemora tingslag samt Lövsta tingslag. Olands tingslag höll under 1600-talet höll häradet ting i Alunda socken, Morkarla och Stavby. Tingen hölls växelvis i de tre tingslag som ingick i häradet.⁶ Senare blev Haberga by nytt tingsställe. Films och Dannemora tingslags höll växelvis ting i de socknar som ingick i tingslaget. Senare placerades tingsstället i Harviks by. Lövsta tingslag höll under 1600-talet ting dels i Lövsta socken, dels i Hållnäs. Från slutet av 1700-talet fram till mitten av 1880-talet fungerade det Elfbrinkska gästgiveriet i Skärplinge som tingsplats.⁷

Från och med 1884 slogs de tre häradernas tingslag samman till ett enda gemensamt tingslag. Initiativet till reformen kom från dåvarande häradshövdingen Carl von Bahr. Ett nytt, gemensamt tingshus för Uppsala läns norra domsaga uppfördes i samband med sammanslagningen av tingslagen.⁸ Huset, som invigdes i januari 1884, låg i närheten av Örbyhus järnvägsstation och fungerade sedan som domstolslokal fram till 1958.⁹ Tomten som huset låg på hade köpts av häradshövdingen von Bahr, som sedan skänkt den till tingshusbyggnadsskyldige. Järnvägens dragning var alltså avgörande för placeringen av domsagans nya tingshus.¹⁰

Rådhusrätter

Städerna Östhammar och Öregrund låg under rådhusrätt.¹¹ Östhammar växte fram som en viktig handelsstad vid kusten i norra Roslagen redan vid mitten av 1300-talet. Staden nygrundades 1521 på sin nuvarande plats, och flyttades då en bit österut från sitt ursprungliga läge. Det finns inga uppgifter om hur det medeltida rådhuset såg ut. Man vet dock att det var beläget vid stadens torg. Östhammar, liksom Öregrund, eldhärjades av ryska trupper 1719, och efter detta gjordes en ny stadsplan med ett nytt gatunät. I slutet av 1730-talet uppfördes det nuvarande rådhuset som är beläget vid Rådhusorget mitt inne i staden. Ett torn med klocka tillkom 1783.¹² Från och med 1920 drogs rådhusrätten in, och Östhammar förenades med Frösåkers tingslag i Norra Roslags domsaga (Norra Roslags domsaga, se Norrtälje tingsrätt).¹³

Öregrund hade fått sina första stadsprivilegier 1491. Staden råkade flera gånger ut för krigshärjningar och bränder, bland annat 1719 då ryska trupper satte staden i brand. Ett äldre rådhus brann ned 1744. Nästan all bebyggelse i staden förstördes i samband med branden, och man utformade en ny stadsplan. Det dröjde dock ända till 1776 innan rådhuset återuppfördes. Huset var en tvåvåningsbyggnad i trä. Det dröjde emellertid inte länge innan staden återigen eldhärjades, och rådhuset förstördes ännu en gång, närmare bestämt 1829. Rådhuset, det nuvarande, återuppfördes emellertid redan 1831, och låg i närheten av kyrkan och stadens torg.¹⁴ Liksom Östhammar lades Öregrund under landsrätt från och med 1920 och förenades med Frösåkers tingslag i Norra Roslagens domsaga (Norra Roslagens domsaga, se Norrtälje tingsrätt).¹⁵

⁶ Almquist, 1954, s. 87.

⁷ Steen, 1966, s. 312.

⁸ Bihang till SFS 1883 nr 55.

⁹ Häradsrättens kansli placerades dock i Uppsala.

¹⁰ ”Tierp en sockenbeskrivning”, s. 160.

¹¹ Städerna Östhammar och Öregrund låg under Norra Roslags domsaga fram till 1971.

¹² NE, Bd 20, Höganäs 1996, s. 514f; SUB, Bd 32, Malmö 1955, s. 911ff.

¹³ SFS 1919:702.

¹⁴ NE, Bd 20, Höganäs 1996, s. 456; SUB, Bd 32, Malmö 1955, s. 741f.

¹⁵ SFS 1919:702.

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna och rationaliserades. Domkretsarna blev betydligt större än vad de hade varit tidigare.¹⁶ På 1940-talet beslutades att Uppsala läns norra domsagas tingsställe skulle flyttas från Örbyhus till Uppsala. Det dröjde dock till 1958 innan det nya tingshuset i korsningen Storgatan-S:t Olofsgatan i Uppsala invigdes. Huset användes som domstolslokal fram till 1980.¹⁷

Ytterligare kommunreformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann. 1965 förstatligades rådhusrätterna, och i början av 1970-talet trädde den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. 1971 bildades Uppsala läns norra tingsrätt. Tingsställena placerades i Uppsala, som dessutom var kansliort, samt i Östhammar. Tanken var att Uppsala läns norra tingsrätt skulle upphöra inom några år och domkretsen skulle då läggas under Uppsala tingsrätt.¹⁸ Av detta blev dock intet, och Uppsala läns norra tingsrätt förblev en egen tingsätt.¹⁹ 1980 ändrade tingsrätten namn till Tierps tingsrätt. Kansliet förblev i Uppsala fram till den siste mars 1980, och därefter flyttades det till Tierp som nu blev kansliort. Uppsala upphörde även som tingsställe vid samma tidpunkt. Nytt tingsställe blev istället Tierp (och Östhammar, som var tingsställe sedan tidigare).²⁰ I samband med reformerna 1980 uppfördes ett nytt tingshus på Gävlevägen i Tierp. Tingsrätten delar idag huset med Lokala skattemyndigheten.

Tierps tingsrätt

Örbyhus härad

Domsagotillhörighet:	1680–1689	Med Norunda, Bälinge, Vaksala, Rasbo, Ulleråkers och Hagunda härad
	1689–1714	Med Norunda, Bälinge, Vaksala och Rasbo härad ²¹
	1715–1970	Med Norunda och Olands härad ²²

Tingsplatser:	1884–	Örbyhus ²³
----------------------	-------	-----------------------

¹⁶ Från och med 1952 omfattade Uppsala läns norra domsaga följande område: Björklinge, Vattholma, Olands, Dannemora, Vendels, Österlövsta, Hållnäs, Tierps, Söderfors, Västlands och Älvkarleby landskommuner samt Tierps köping (SFS 1950:443).

¹⁷ Bengtsson, 1994, s. 33.

¹⁸ SFS 1970:294. Uppsala läns norra tingsrätts domkrets omfattade, efter flera kommunreformer på 1960- och 1970-talet, Dannemora, Hållnäs, Olands, Söderfors, Vendels, Västlands, Älvkarleby, Österlövsta och Östhammars kommuner samt områdena för Tierps köping och Tierps landskommun.

¹⁹ SFS 1973:740. Efter ytterligare kommunsammanslagningar omfattade Uppsala läns norra tingsrätts domkrets Tierps, Älvkarleby och Östhammars kommuner.

²⁰ SFS 1979:961. Se även SFS 1980:673.

²¹ Jfr kungl. brev den 13 juni 1689.

²² Domsagan börjad 1853 officiellt benämnas Uppsala läns norra domsaga.

²³ Med stöd av kungliga brev den 12 juni 1882 och 5 oktober 1883 förenades tingslagen i Örbyhus. Norunda och Olands härad från och med 1884 års ingång till ett enda med tingsställe i Örbyhus.

Häradshövdingar

Herman Edenberg	1680–1683
Johan Scheffer ²⁴	1683–1714
Erik Sillnæus ²⁵	1715–1721
Adrian Valtinsson	1721–1740
Hans Brase	1754–1763
Johan Pfeiff	1763–1795
Svante Klinteberg ²⁶	1795–1845
Carl Johan Wimmerstedt	1846–1855
Lars Erik Westblad	1856–1878
Carl Fredrik Oskar von Bahr	1879–1900
Gustaf Ribbing	1900–1919
Nils Gustaf Sebastian Edling	1920–1948
Karl-Fredrik Pfeiffer	1948–

Norunda härad

Domsagotillhörighet:	1680–1689	Med Örbyhus, Bälinge, Vaksala, Rasbo, Ulleråkers och Hagunda härad
	1689–1714	Med Örbyhus, Bälinge, Vaksala och Rasbo härad ²⁷
	1715–1970	Med Örbyhus och Olands härad ²⁸

Tingsplatser:	1884–	Örbyhus
----------------------	-------	---------

Häradshövdingar

Herman Edenberg	1680–1683
Johan Scheffer ²⁹	1683–1714
Erik Sillnæus ³⁰	1715–1721
Adrian Valtinsson	1721–1740
Hans Brase	1754–1763
Johan Pfeiff	1763–1795
Svante Klinteberg ³¹	1795–1845
Carl Johan Wimmerstedt	1846–1855
Lars Erik Westblad	1856–1878
Carl Fredrik Oskar von Bahr	1879–1900
Gustaf Ribbing	1900–1919
Nils Gustaf Sebastian Edling	1920–1948
Karl-Fredrik Pfeiffer	1948–

²⁴ Adlad von Scheffer

²⁵ Adlad Gyllenecker

²⁶ Adlad af Klinteberg

²⁷ Jfr kungl. brev den 13 juni 1689.

²⁸ Domsagan börjad år 1853 officiellt benämnas Uppsala läns norra domsaga.

²⁹ Adlad von Scheffer

³⁰ Adlad Gyllenecker

³¹ Adlad af Klinteberg

Olands härad

Domsagotillhörighet:	1680–1689	Med Närdinghundra, Frösåker, Häverö, Väddö, Bro och Vätö härad
	1689–1714	Med Närdinghundra, Frösåker och Häverö härad ³²
	1715–1970	Med Norunda och Örbyhus härad ³³

Tingsplatser:	1884–	Örbyhus
----------------------	-------	---------

Häradshövdingar

Johan Wattring	1680–1691
Nils Tungelfelt	1691–1695
Petrus Nobelius	1695–1707
Erik Sillnæus ³⁴	1707–1721
Adrian Valtinsson	1721–1740
Hans Brase	1754–1763
Johan Pfeiff	1763–1795
Svante Klinteberg ³⁵	1795–1845
Carl Johan Wimmerstedt	1846–1855
Lars Erik Westblad	1856–1878
Carl Fredrik Oskar von Bahr	1879–1900
Gustaf Ribbing	1900–1919
Nils Gustaf Sebastian Edling	1920–1948
Karl-Fredrik Pfeiffer	1948–

Frösåkers härad**Domsagotillhörighet:****Tingsplatser:**

Östhammar -

Östhammars stad

Rådhusrätt:	–1919
--------------------	-------

Borgmästare

Olov Pederson	1633
Anders Olovsson	1644
Johan Olovsson	1646
Johan Larsson Kuut	1654–1658
Hans Persson	1659–
Barthold Vorgang	1674–1678

³² Jfr kungl. brev den 13 juni 1689.³³ Domsagan börjad år 1853 officiellt benämnas Uppsala läns norra domsaga.³⁴ Adlad Gyllenecker³⁵ Adlad af Klinteberg

Johan Philipson Drabitzius	1678–1709
Johan Gerhard Kempe	1710–1714
Johan Sporenberg	1714–1722
Johan Linderstedt	1722–1726
Elias Grizell	1726–1729
Johan Lanæus	1729–1730
Erik Drissel	1730–1734
Petter Bergdahl	1735–
Samuel Groop	1760–1780
Johan Mauritz Lange	1781–1799
Esaias Seuderling	1800–1810
Erik Julius Gezelius	1810–1834
Johan Vilhelm Gezelius	1835–1874
Johan Wahlund	1876–1919

Litteratur

- Almquist, Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige: med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954-1955
- Bengtsson, Solveig: ”Domstolsbyggnader i Uppsala”, otryckt C-uppsats, Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, HT 1994
- Edling, Nils, ”Tingsställen i Vendel under 1700- och 1800-talen”, I: *Rig*, häfte 2 1954
- Hagberg, Rickard, ”Ur Östhammars historia”, I: *Två städers kamp*, Sundbyberg 1994
- Schram, Tor, Östhammar. ”Skildringar ur en svensk småstads historia”, I: *Två städers kamp*, Sundbyberg 1994
- Sjögren, Fritjof, *Östhammar 1368-1968*. Jubileumskronika, Östhammar 1968
- Steen, Birger: ”Från Baroenernas Leufsta”, Stockholm 1966, s. 312.
- Tidander, L G, ”Östhammar och Öregrund förr och nu”, I: *Två städers kamp*, Sundbyberg 1994
- Tierp-en sockenbeskriving*. Glimtar ur Tierps sockens historia, Östervåla 1975
- Uppsala läns södra domsaga*, Uppsala 1970